

1

AHMET NÂMÎ DÎVÂNÎ

VE

İNCELEMESİ

Yard. Doç. Dr. Ahmet YENİKALE

©
T. C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

3194
KÜLTÜR ESERLERİ

445
ISBN 978-975-17-3410-5

www.kulturturizm.gov.tr

[e-posta: yayimlar@kulturturizm.gov.tr](mailto:yayimlar@kulturturizm.gov.tr)

[Bu kitap internet ortamında ilk kez yayımlanmaktadır.](#)

2. ÖZ GEÇMİŞ

Yard. Doç. Dr. Ahmet Yenikale, 1968'de Kahramanmaraş'ta doğdu. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1992 yılında mezun oldu. 1993 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak atandı. Yüksek Lisans öğrenimini "Hüsn ü Aşk (Tahlil)" adlı teziyle 1996 yılında tamamladı. 2002'de İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Ahmet Nâmî Divanı ve İncelemesi" adlı teziyle doktor unvanını aldı. Hâlen Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinde Yard. Doç. Dr. olarak lisans ve yüksek lisans düzeyinde dersler vermektedir. Yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

3. ÖZET (TÜRKÇE)

“Ahmet Námí Dívání ve İncelemesi” adlı bu doktora tezinde tenkitli metin ve inceleme çalışması yapılmıştır. Şairlerin şiirlerini topladıkları “divanlar” edebiyat tarihinin en önemli yapı taşlarından birisidir. Divanların incelenmesi, Türk edebiyatının özellikle sanat ve estetik yönünün ortaya konulmasında çok önemli bir çalışma sahasıdır. Türk edebiyatı tarihinde bugüne kadar Nami ve Divanı üzerinde herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamıştır.

Ahmet Námí H.1009/M.1600’de Niğde’de doğmuştur. Medrese öğrenimi gördükten sonra Anadolu’nun çeşitli şehir ve kasabalarında müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Kadılıktan azledildikten sonra kendisini bütünüyle tasavvufi bir yaşama adanmış ve H.1084/M.1673’te ölmüştür. Şiirde özgün bir üslup oluşturmaya çalışmıştır. Farklı bakış açılarıyla yazdığı şiirlerini Hüsn-i Hakikî ve Hüsn-i Mecazî olmak üzere iki ayrı divanda toplamıştır. Bu yönüyle dikkat çekmiş ve sıra dışı bir edebî kişiliğe sahip olduğu anlaşılmıştır.

Tezin metin bölümünde 5 yazma nüsha karşılaştırılarak her iki divanın da tenkitli metni (edisyon kritik) ortaya konulmuştur. Metnin Arap harflerinden Latin harflerine aktarılmasında ilmi transkripsiyon sistemine uyulmuştur.

İnceleme kısmı 4 bölümden oluşmaktadır. 1. bölümde şairin hayatı, eserleri ve edebî şahsiyeti ele alınmıştır. 2. bölümde her iki divan şekil olarak, 3. bölümde ise muhteva açısından incelenmiştir. 4. bölümde ise divanlar belagat yönünden incelenmiştir. Sonuçta söz konusu divanlar objektif bir değerlendirmeye tabi tutularak şairin Türk edebiyatında hak ettiği yeri almasına özen gösterilmiştir.

ÖZET (İNGİLİZCE) ABSTRACT

In this PhD thesis, titled “Ahmet Námí Dívanı and its Study”, a critical edition and examination of the text is presented. The divans, which are the collections of the poems by a poet, are one of the most important building stones of the literary history. Until now, there has been no scientific study on Nami and his Divan in the history of Turkish literature.

Ahmet Námí was born in Niğde (H. 1009/M. 1600). After having been educated in medrese, he was assigned as a müderris [professors of theology] and kadı [judge] in several Anatolian towns and cities. After being dismissed from his duty, he devoted himself completely to the sufic life and died in 1673 (H.1084). He tired to create an original style in poetry. He collected his poems with a different point of view in two separate divans: Hüsn-i Hakiki and Hüsn-i Mecazi. He called attention to himself with his this aspect and was regarded as having an extraordinary literary personality.

In the text section of the thesis, the five copies of manuscripts are compared, and the critical editions of each divan are introduced. When transcribing Arabic into Latin alphabet, the scientific transcription system is applied.

The examination section is divided into three subsections. The first section deals with the poet’s life, his work and his literary personality. In the second section, each of the two divans is investigated structurally. In the third section, divans is investigated contextually. In the fourth section, divans are examined in terms of rhetoric. To sum up, by assessing divans objectively it is aimed that the poet in question is given the right place which he deserves in Turkish literature.

4. İÇİNDEKİLER

A

1. KAPAK	i
2. ÖZ GEÇMİŞ	ii
3. ÖZET (ABSTRACT)	iv
4. İÇİNDEKİLER	vi
5. ÖN SÖZ	vii
6. KISALTMALAR	viii
7. GİRİŞ	ix
8. NÂMÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ	xii
9. SONUÇ	xvii
10. KAYNAKÇA	xx

B

1. METİN	1
A. Hüsn-i Mecâzî	1
B. Hüsn-i Hakîkî	263

5. ÖN SÖZ

Şairlerin sanatlarını sergiledikleri divanlar, edebiyat tarihimizin -özellikle sanat yönünün- araştırılmasında en önemli kaynaklardır. Bu eserin konusu da, XVII. yüzyıl şairlerimizden Niğdeli Ahmet Námí'nin Hüsn-i Mecází ve Hüsn-i Hakíkí adlı Türkçe divanlarıdır. Şiirlerini hakíkí-mecazí şeklinde bir ayrıma tabi tutması Divan şiiri geleneğine aykırıdır. Námí ve Dívánını araştırma konusu olarak seçmemizde bugüne değin üzerinde hiçbir bilimsel çalışma yapılmamış olmasının yanında onun Divan şiirindeki bu farklı yönünün de önemli rolü olmuştur. Bu çalışmayla Námí'nin Türk edebiyatında hak ettiği yeri alması ve bu çalışmanın edebiyat tarihimize katkıda bulunması amaçlanmıştır.

Çalışmamız inceleme ile metin bölümlerinden oluşmaktadır. Konunun önemi, çalışma metodu ve konuyla ilgili açıklayıcı ön bilgilerin yer aldığı giriş bölümünden sonra inceleme kısmı yer almaktadır.

İnceleme kısmı şairin yaşadığı devir, hayatı, eserleri ve edebî şahsiyetinin araştırıldığı 1. bölümle başlamaktadır. Sonraki bölümlerde her iki divan “şekil”, “muhteva” ve “edebî sanatlar” bakımlarından ayrı ayrı ele alınmış, gerekli yerlerde mukayeselere gidilmiştir. İnceleme kısmı usülen olmaktan ziyade fonksiyonel bir hâle getirilmeye çalışılarak elde edilen bilgiler, karşılaştırmalı divan incelemelerinde faydalı olabilecek şekilde sunulmuştur. Verilen hükümler mümkün olduğunca istatistikî bilgilere dayandırılmıştır.

Eserin ikinci bölümünü tenkitli metin kısmı oluşturmaktadır. Bu bölümde edebî eserlerin ilmî neşirlerinde uygulanagelen transkripsiyon sistemine uyularak her iki divanın tertibi bozulmadan ayrı ayrı hazırlanmıştır.

Divanın hacminin yanı sıra, şairin alışılmadık bir ayırım ve tertip tarzına gitmesi önümüze aynı nitelikteki çalışmalarda karşılaşılmayan bir zorluk çıkarmıştır. Bu nedenle hata ve eksiklerimizin hoş görüleceğini umarız. Bu çalışmanın edebiyat tarihimizin yapı taşlarından birisi olması en büyük dileğimizdir.

Bu çalışmanın belirlenmesinden hazırlanmasına kadar her aşamada büyük yardımlarını gördüğüm hocam Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç başta olmak üzere, maddî veya manevî emeği geçen diğer bütün hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Ahmet Yenikale

6. KISALTMALAR

- a.g.e. : adı geçen eser
a.g.m. : adı geçen makale
bkz. : bakınız
C. : cilt
Çev. : çeviren
G. : gazel
Haz. : hazırlayan
HH. : Hüsn-i Hakikî
HM. : Hüsn-i Mecazî
İ. : İlahî
İA. : İslam Ansiklopedisi
İ.Ü. : İstanbul Üniversitesi
K. : Nazım şekli ne olursa olsun HM.'de tahmislere, HH.'de tercî-i bendlere kadar olan şiirler
Krş. : karşılaştırınız
Kt. : kît'a
M. : Ankara Millî Kütüphane, Yz.A. 538
MEB : Millî Eğitim Bakanlığı
Msd. : müseddes
Mua. : muammâ
Neşr. : neşreden
ö. : ölüm tarihi
s. : sayfa
S1. : Süleymâniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud, 3686
S2. : Süleymâniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud, 3519/3
TA : Türk Ansiklopedisi
Tah. : tahmis
Tar. : tarih, tarihler
Tcb. : tercî-i bend
TDK : Türk Dil Kurumu
TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Trb. : terkîb-i bend
TTK : Türk Tarih Kurumu
t.y. : basım tarihi yok
TY. : Türkçe yazmalar
TYDK : İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu
Ü. : İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY., 770
vd. : ve diğerleri
Y. : Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi, 755
Yay. : yayınları
y.y. : basım yeri yok

7. GİRİŞ

Eski Türk edebiyatının kaynakları arasında divanlar önemli bir yere sahiptir. Şairlerin edebî şahsiyetlerini yansıtan en önemli eserleri olan divanların incelenerek bilim adamlarının istifadesine sunulması edebiyat tarihinin yazımında büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Biz de edebiyat tarihi binasının yapı taşlarından birisi olması amacıyla bugüne kadar üzerinde hiçbir ilmi araştırma yapılmamış olan XVII. yüzyıl şairlerinden Ahmet Námí'nin Divanı üzerinde çalıştık.

Divanlarla ilgili olarak yapılan çalışmalar önceleri tenkitli metin tarzında olup son zamanlarda tahlil veya inceleme diyebileceğimiz çalışmalar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bir yüksek lisans veya doktora tezi açısından bakıldığında zaman çalışmaların boyutunu etkileyen en önemli iki neden metnin hacmi ve öngörülen zamandır. Üzerinde çalıştığımız Ahmet Námí Divanı da oldukça hacimli sayılabilecek bir divandır. Bu çalışmada divanın sağlam bir tenkitli metnini oluşturma çabasının yanı sıra karşılaştırmalı divan incelemelerine faydalı olabilecek tarzda bir inceleme ortaya konmaya çalışılmıştır.

İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu'nda¹ üç nüshası hakkında bilgi bulabildiğimiz bu divanın yaptığımız araştırmalar sonucunda üç farklı nüshasını daha tespit ettik. Böylece nüsha sayısı altıya çıkmış oldu. Bu katalogta yer almayan nüshalardan ikisi şairin edebî şahsiyetindeki gelişimi aksettirmesi ve psikolojisine ışık tutması bakımından son derece önemlidir. Bunu divan metninin aparatlarındaki nüsha farkları da göstermektedir. Şiirlerdeki kelime, hatta beyit farklarının ötesinde şairin şiir anlayışında köklü değişiklikler olmuştur. Şair sonradan şiirlerini farklı bakış açılarıyla iki kısma ayırmış; Hüsn-i Mecazî ve Hüsn-i Hakikî adlarını verdiği iki ayrı divan tertip etmiştir. Eğer TYDK'da bulunmayan eski nüshalar tespit edilmemiş olsaydı şairin şiirlerinin ilk çıkışının Hüsn-i Hakikî ve Hüsn-i Mecazî şeklinde olduğu zannedilebilir ve şair Námí hakkında yanlış değerlendirmelere neden olabilirdi.

Námí Divanı'nın bu denli farklı tertibine ilk dikkat çeken Ömer Faruk Akün olmuştur.² Şiirlerini mecazî ve hakikî olarak iki kısma ayıran ve ayrı ayrı tertip eden bir başka divan şairine şimdiye kadar rastlanmamıştır. Bu ayrımı niçin yaptığı, şiir sanatı üzerindeki tartışmalara katkıda bulunabilir. Bu nedenlerle üzerinde çalışılması gerektiğine inandığımız Ahmet Námí ve Divanı'nın Türk edebiyatı tarihindeki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır.

Divanın nüshaları elde edildikten sonra, ilmi usul itibarıyla, tezin ilk hazırlanması gereken bölümü her iki divanın tenkitli metnidir. Çünkü yapılacak tüm değerlendirmeler bu metne dayanacaktır. Mevcut nüshalar, Prof. Dr. Ahmet Ateş'in Türkiyat Mecmuası'ndaki "Metin Tenkidi Hakkında"³ adlı makalesinde tespit ettiği ilmi metotla bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Tezin beşinci bölümü olarak sunulan bu kısımda divanların orijinal tertipleri bozulmadan tenkitli metinleri hazırlanmıştır. Mevcut nüshalar karşılaştırılarak nüsha farkları aparatlarda

¹ TYDK, C.II., İstanbul, 1959, s.431-434.

² Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", İstanbul, TDVIA, 1994, C.IX, s. 420.

³ Ahmet Ateş, "Metin Tenkidi Hakkında", Türkiyat Mecmuası, 1942, C.VII-VIII, s.253-267.

gösterilmiştir. Tenkitli metin hazırlanırken Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'dan bu yana uygulanmakta olan ilmi transkripsiyon sistemine uyulmuştur.

Çok titiz ve dikkatli bir çalışmayı gerektiren tenkitli metin bölümünde bir kelime veya kavram üzerinde düşülebilecek en ufak bir şüpheye mutlaka sözlüklere ve ilgili kaynaklara başvurulmuştur. Özellikle eski harfli metinlerde kelimelerin tek bir harf değişikliğiyle ne kadar farklı manalara geldiği hiç akıldan çıkarılmadan kelimelerin yazımında azami dikkat gösterilmiştir.

İnceleme kısmında şair hakkında genel hükümler vermenin yanı sıra bu hükümleri ortaya çıkaran bazı istatistikî bilgiler de verilmiştir. Bütün bu gayretlere rağmen tenkitli metin ve inceleme bakımından kusursuz bir çalışma ortaya çıktığını yine de iddia edemeyiz. Bununla birlikte incelemenin birçok bölümünde, yapılagelen divan incelemelerinden farklı bir anlayış sergilenmiştir. Örneğin, edebî sanatlar ve özellikle teşbih konusu, benzeyen ve benzetilen tablosuyla istifadeye sunulmuştur. Bu tabloda belki de başka bir şair tarafından hiç düşünülmemiş bir müşebbehün bih'e (kendisine benzetilen unsur) rastlanabilir. Bu kısmın özellikle karşılaştırmalı divan incelemelerinde çok büyük yararlar sağlayacağı inancındayız. Kısaca ifade etmek gerekirse inceleme kısmında “edebî sanatlara usulen yer verme yerine fonksiyonel hâle getir”ilmeye çalışılmıştır.⁴ Böylece şairin edebî şahsiyeti konusunda verilecek hükümlerin daha sağlıklı olacağı düşünülmüştür.

Tezde incelenen konular bölümler halinde şu şekilde sıralanmıştır:

Birinci bölümde, şairin yetiştiği yüzyılın siyasî, sosyal ve kültürel açıdan genel bir görüntüsü verildikten sonra şairin hayatı, eserleri ve edebî şahsiyeti üzerinde durulmuştur. Bu bölüm hazırlanırken şairin yaşadığı devirden bu yana kaynaklar kronolojik olarak takip edilmiş, böylece kaynaklarda verilen bilgiler karşılaştırılarak gerektiğinde tenkit yoluna da gidilmiştir.

İkinci bölümde, şairin üzerinde çalıştığımız Hüsn-i Hakikî ve Hüsn-i Mecâzî adlı divanlarının şekil olarak incelemesi yapılmıştır. Burada her iki divan ayrı ayrı ele alınmış; “vezin”, “kafiye”, “nazım şekilleri” ve “dil ve üslup” bakımlarından ortak ve farklı yönleri tespit edilerek ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bölümde bazı konular hem anlaşılmayı hem de istifadeyi kolaylaştıracağı düşüncesiyle tablolarla ifade edilmiştir. Yapılacak diğer karşılaştırılmalı divan incelemeleri için önemli yararlar ve kolaylıklar sağlayacağı düşüncesiyle özellikle redifler ve vezinlerle ilgili sonuçlar tablolar halinde sunulmuştur.

Üçüncü bölümde, her iki divan muhteva olarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölüm, divanların kendi içlerinden çıkan malzemeye göre, “Dinî Unsurlar”, “Tasavvufî Unsurlar”, “Tarihî ve Efsanevî Unsurlar”, “Atasözleri ve Deyimler”, “Sosyal Hayat” ve “Başlıca İşlenen Konular” başlıkları altında işlenmiştir. Muhteva olarak mümkün olduğunca her iki divan ayrı ayrı incelenmeye çalışılmıştır. Ancak bazı konularda bu ayrıma gerek duyulmamıştır: Örneğin, “atasözleri ve deyimler” alfabetik olarak sıralanmış, her biri için birer örnek alınmıştır. Diğerlerinin geçtiği tüm yerler belirtilmiştir. Söz konusu divanlarda geçen “tarihî ve efsanevî unsurlar”, “dinî ve tasavvufî şahıslar” ve “tasavvuf terimleri” de yine alfabetik olarak geçtikleri

⁴ M.A.Yekta Saraç, “Divan Tahlilleri Üzerine”, **İlmî Araştırmalar**, İstanbul, 1999, No:8, s.217.

yerlerle birlikte verilmiştir. Dolayısıyla verilen referanslardan o konunun divanlardaki ağırlığı izlenebilmektedir. Yine muhteva ile ilgili olarak şairin divanından yaşadığı dönemin sosyal hayatına ait izler araştırılmıştır. Şairin edebî şahsiyetine, psikolojisine, dönemin sosyal olaylarına ışık tutabilecek konular tespit edilerek her iki divanda hangi konuların daha ağırlıkta olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde yine her iki divan, klásik edebiyatımızın estetik yapısı ve teorisi olarak kabul edebileceğimiz belagat açısından incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde tespit edilen belagat kusurları örnekleriyle birlikte ortaya konulmuş ve edebi sanatların tamamı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde de her iki divan ayrı ayrı incelenmiştir. Dolayısıyla üslup ve muhteva itibarıyla birbirinden farklı bu iki divanın sanat yönünden de birbiriyle mukayese edilebilme imkanı sağlanmaya çalışılmıştır. Her sanat için, önemine göre, yeterli sayıda örnek verilmiş; diğerlerinin geçtiği yerler gösterilmiştir. Seçilen örnekleri sadece sıralamakla kalınmamış, beyitler nesre çevrilerek, yapılan sanatlar açıklanmıştır. Söz konusu sanat açıklanırken beyitteki diğer sanatlara da değinilmiştir. Ayrıca teşbih sanatı incelenirken her iki divandaki müşebbeh (benzeyen) ve müşebbehün bihler (kendisine benzetilen unsur) bir tablo halinde alfabetik olarak çıkarılarak istifadeye sunulmuştur. Konunun önemine binaen yapılan bu tablonun, divanlar arasında yapılacak bir karşılaştırmada hangi şairin daha orijinal bir teşbih yaptığı veya aynı benzetmeyi kullanan şairlerden hangisinin daha başarılı olduğu konusunda araştırmacılara hazır veriler sunacağını düşünmekteyiz.

8. AHMED NÂMÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Hayatı

Asıl adı Ahmet olan şairimiz şiirlerinde Nâmî mahlasını kullanmıştır. Kronolojik olarak kendisine en yakın kaynaklardan olan Rıza ve Mücib tezkirelerinde asıl adı Ahmet olarak geçmesine rağmen daha sonraki kaynaklardan Safayî, Beliğ, Şeyhî'de Mehmet olarak geçer. Keşf al-Zünûn'un Bağdatlı İsmail Paşa zeylinde de bunlardan farklı olarak Muhammed bin Abdullah diye zikredilir. Yine Nâmî hakkındaki bilgilerin yukarıdaki kaynaklardan faydalanılarak hazırlandığı son dönem biyografilerinden Sicill-i Osmanî ve Tuhfe-i Nâilî'de de aynı yanlışlık sürdürülerek şairin asıl adının Mehmet olduğu ifade edilir. Oysa şair şiirlerinde kendi adının Ahmed-i Nâmî olduğunu manidar bir şekilde ifade eder:

Behre-mend-i feyz-i hem-nâmî-i Ahmed eyledün

Oldı nâmı Ahmed-i Nâmî rızâ-yı pîr ile (HH.K.8/6)

Bir başka beytinde de adındaki Ahmet'le övündüğünü ifade eder:

Nâmı Ahmedle iftihâr-nümâ

Nâmî-i şöhre-yâbdur tab`um (HM.K.9/43)

Memleketinin Niğde olduğu, bizzat kendi diliyle ifade ettiği

Tertîb-i şi`re her biri yârân-ı sâbıkuñ

Geldi cihâna çeşme-i dîvândan el yudı

Nâmî-i Niğdevî de sözün iki bahs idüp

Hüsn-i Mecâz u Hüsn-i Hakîkat didi kodı (HH.Kt.32)

kıt'asından ve "Nazamahû ve aslahahû el-fakîr Ahmed Nâmî en-Niğdevî" kaydından anlaşılmaktadır. Memleketinin Niğde olduğu konusunda tüm kaynaklar ittifak hâlinindedir.

Kaynaklarda şairin doğum tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmamakla birlikte Hüsn-i Hakîkî adlı divanının başındaki bir tarih kıt'ası bu konuda bize ip ucu vermektedir.

Tertîb idince iki dîvân-ı dil-keşini

İrmişdi kırk ikiye `ömr-i güzâr-ı Nâmî

Didi hîred o demde nâm-âverâne târîh

Hüsn-i Hakîkat ile Hüsn-i Mecâz nâmı (H.1051-M.1641/42)

Yukarıdaki kıt'ada ifade ettiğine göre Divan'mı H.1051 (M.1641/42)de, 42 yaşında iken tedvin etmiştir. Bu kıt'adan hareketle 1051'de 42 yaşında olduğuna göre H.1009 (M.1600)'da doğmuştur.

Çocukluğu, gençliği, ailesi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Kaynaklarda ifade edildiğine göre iyi bir medrese öğrenimi görmüştür. İleriki yıllarda şeyhülislam olacak olan ve o sırada Anadolu kazaskeri bulunan Ebüssuûd-zâde tarafından kendisine İçil Medresesi'nde mülâzemet verilmiştir. Mülâzemet aldıktan sonra kırk akçeli medrese müderrisliğine atanmış, yüzelli akçeli medrese müderrisliğine kadar yükselmiş sonra bu görevden azledilmiştir. Daha sonra kendisine mansıb verilerek Anadolu'nun çeşitli kasabalarında kadılık görevlerinde bulunmuştur. Konya, İçel, Niğde, Balıkesir, Seydişehir, Bor, Arapkir, Eğin gibi Anadolu'nun değişik şehir ve kasabalarında müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunduğu düşürmüş olduğu tarihlerden anlaşılmaktadır.

Şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla maddî imkansızlıklar çekmediği, düzenli bir

aile yaşamı olduğu söylenebilir. Dönemin sadrazamlarından Köprülü Mehmet Paşa, Murat Paşa, Ken'an Paşa, Kara Mustafa Paşa, Tayyar Mehmet Paşalar vasıtasıyla padişahlara ulaşma girişimlerinde bulunduğu yazmış olduğu kasîdelerden anlaşılmaktadır. Saraya kabul noktasında bir hırs göstermeyen Ahmet Nâmî, padişahlara sunduğu kasîdelerde bağlılığını ifade etmiştir. Bununla birlikte Muîd Ahmet Efendi, Bolulu Mustafa Efendi, Ebussuûd-zâde Saîd Efendi gibi dönemin şeyhülislâmlarına kasîdeler sunarak çeşitli ihsanlara nâil olmuştur.

Kadıktan azledildikten sonra kendisini tamamen tasavvufa vererek bir nakşî tekkesinde inzivaya çekilmiştir ve bundan sonraki yaşamını bu şekilde sürdürmüştür. Divanının başında kendisinin manevî takdimini yaptığı “der-izhâr-ı vücûd-ı bî-vücûd” başlıklı

Ey takvâ-güzîn-i meclis-i sâmi
V`ey rind-i harâb-ı cür`a-i câmi
Kimdür dir iseñ hakîr-i nâ-kâmı
Hâk-i kadem-i Nakş-bendî Nâmî (HM.K.2)

kıt'asında Nakşibendîliğe bağlılığını ifade etmiştir.

Şairin kahve ve tütüne olan düşkünlüğü de dikkat çekicidir. “Berây-ı duhân” başlığı altında yazdığı

Lûle düşmezse n`ola destümden
Sanmañuz kim idem safâ-yı duhân
Aña dûd-ı derûnumı koşarın
Râhat olur biraz dil-i sûzân (HM.Kt.14)

kıt'asında tütün yasağı sırasında elinden sigara ağızlığının düşmemesini -vaziyeti kurtarmak için- yüreğinden çektiği âh dumanını çıkarmak gibi farklı bir sebebe bağlamaktadır.

Kahveye olan düşkünlüğünü de şu kıt'asında ifade etmiştir:

Kahve-i rû-siyehi bun sanur idüm Nâmî
Meger ol rind-i Üveysî imiş aslı Yemenî
Âşinâdur gibi gâlib nefes-i Rahmâna Cân
Meşâmına irişdürdi şemîm-i Kareni (HM.Kt.8)

İlimli tabiatı ve sosyal münasebetleri sayesinde çevresine kendisini kabul ettirmiştir. Yazmış olduğu bazı kıt'alardan, birçok şairin kendisinden mahlas talebinde bulunduğu görülmektedir. Ayrıca yazmış olduğu çok sayıdaki tarih kıt'ası onun tarih düşürme konusundaki kabiliyetini göstermektedir. 50 kadar tarih kıt'ası yazmış bulunan Nâmî'nin bağa, bahçeye hatta bir kasra ilave edilen odanın yapımı gibi önemsiz sayılabilecek olaylara tarih düşürdüğü halde kendi hayatıyla ilgili olarak tek bir tarih düşürmüştür ki o da, yukarıda doğum tarihi ile ilgili olarak geçen ve Divanı'nı tertip edişi için düşürdüğü tarihtir.

Beliğ'in şairin ölüm tarihini 1070 olarak göstermesi yanlışlık eseri olsa gerektir. Çünkü şair, Divan'da bundan daha sonraki zamanlarda vuku bulan olaylara da tarih düşürmüştür. H.1084 (M.1673)'de vefat ettiği konusunda Beliğ haricindeki

diğer kaynaklar ittifak halindedir. Buna göre şairin 74 yıllık bir ömür sürdüğü anlaşılmaktadır. Mezarının nerede olduğu konusunda ise kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır.

Eserleri

Ahmet Nâmî'nin Türkçe Divanı dışında biri şüpheli olmak üzere diğer iki eseri şunlardır:

1. Agâh Sırrı Levend, **Fetih-nâme der hakk-ı Gürcistan** adlı eserin Niğdeli Nâmî'ye ait olabileceğini ileri sürmüştür. Fakat, kaynaklarda Niğdeli Nâmî'nin böyle bir eserine rastlanmamıştır. Gürcistan seferinin başlarında Kars'ta Yusuf Paşa'nın teşvikiyle H.1071=M.1660'da kaleme alınan ve IV. Mehmet'e sunulan bu eserin kronoloji itibarıyla Niğdeli Kadı Nâmî'ye ait olabileceği kuvvetli bir ihtimaldir. Ancak, incelediğimiz Dîvân'da şair böyle bir eser yazmış olabileceğinin işaretini vermemiştir. Önemsiz sayılabilecek olaylara bile düşürdüğü 50 tarihten hiçbirisi bu olayla ilgili değildir. Eserin yazılmasını teşvik eden Yusuf Paşa'nın, eserin yazıldığı yer olan Kars'ın da Divan'da hiçbir şekilde adları zikredilmemiş olması Agah Sırrı Levend'in kuvvetli gördüğü eserin yazarının Niğdeli Kadı Nâmî olması ihtimalini zayıflatmıştır.

2. **Farsça Dîvânçe**: Kütüphane ve kataloglarda müstakil bir eser olarak bulunmamaktadır. S1., Ü., S2. nüshalarında Divanın sonunda mürettep olarak, M. nüshasının sonunda ve Y. nüshasının başında karışık olarak Farsça şiirleri yer almaktadır.

Edebî Şahsiyeti

Önce tek divan halinde tertip ettiği şiirlerini, belirli bir edebî şahsiyete kavuştuktan sonra yeniden ele almış, hem fikrî hem edebî bir süzgeçten geçirerek Hüsni Hakikî ve Hüsni Mecâzî adlarıyla ayrı ayrı tertip etmiştir. Edebî şahsiyetindeki gelişim, divanınin sırasıyla Y., M., S2, Ü. ve nihayet S1. nüshalarındaki değişiklikler incelendiğinde açıkça görülmektedir.

Divanını Hüsni Mecâzî ve Hüsni Hakikî diye bizzat kendisi ikiye ayırmış ve bunu da divanınin ilk beytinde ifade etmiştir:

Muvaffak oldı Nâmî çün iki tertîb-i dîvâna
Biri hüsn-i mecâzîde biri hüsn-i hakîkatde (HM.K.1/1)

Böyle bir ayrımı yapmakla diğer şairlerden farklı olduğunun idrakinde, aynı zamanda iddiasındadır:

Tertîb-i şi`re her biri yârân-ı sâbıkun
Geldi cihâna çeşme-i dîvândan el yudı
Nâmî-i Niğdevî de sözün iki bahs idüp
Hüsni Mecâz u Hüsni Hakîkat didi kodı (HH.Kt.32)

Bu şekilde bir ayrımı yapmasında müderrislik ve kadılıklardan azledildikten sonra kendisini tamamen tasavvufî hayata vererek bir Nakşibendî tekkesine kapanmasının etkisi olduğu düşünülebilir. Tasavvufî şahsiyetindeki gelişimin edebî şahsiyetine de yansdığı gözlenmektedir.

Şiirlerinin son şekillerinde, eski nüshadaki şekillerine göre kelime seçiminde daha bir titizlik, ifadelerde temkin ve tevazu hâli müşahede edilmektedir. Belki de hayatının bu ikinci döneminde kazandığı fikrî ve edebî değişiklik onu, sıradanlıktan

kurtarabilmiştir. Onun şahsiyetindeki gelişimin şiir sanatına yansıdığını gösteren en çarpıcı örneklerden ikisi aşağıdaki gazellerdir. Hakikî-mecazî ayrımı yapılmayan M. ve Y. nüshalarındaki HH.G.37, HM.G.180 gazeller şair tarafından birtakım değişiklikler yapılarak biri Hüsn-i Hakikî'ye diğeri de Hüsn-i Mecazî'ye alınmıştır:

Her iki divandaki terminoloji ve üslup farkı hissedilir derecededir. Şahıslar ve tasavvufî terimler indeksi incelendiğinde, HH.'de tasavvufî şahsiyetler dışında herhangi bir kişinin hatta padişahın bile adının zikredilmediği, yine tasavvuf terimlerinden bazılarının sadece HH.'de geçtiği görülür. HH.'de padişah, din ve devlet büyükleri gibi şahıslara sunulan herhangi bir kaside bulunmamaktadır.

Şair alfabenin bütün harleriyle gazel yazmıştır. HH.deki gazel sayısı (110), HM.'deki gazel sayısından (403) çok çok az olmasına rağmen yine alfabenin her harfinde en az bir gazel vardır. Bu da şairin her iki divan açısından bir şekil mükemmeliyeti peşinde olduğunu gösteren bir durumdur. “et, eyle, kıl, geç, imiş” gibi temennî, niyaz ve fark ediş bildiren rediflerin HH.'de kullanılması her iki Divan arasındaki üslup farkının göstergelerindendir. Ortak motiflerin varlığı gözardı edilmemekle beraber tasavvuftaki hakikî-mecazî anlayışına da uygun düşen bu ayrımın sun'î olmadığı söylenebilir.

İki divan arasındaki diğeri bir fark da, tarih kıt'aları konusundadır. HH.'de hiçbir tarih kıt'ası yer almazken, HM.'de 50 tane tarih kıt'ası bulunmaktadır. Azımsanamayacak olan bu sayı şairin tarih düşürmedeki başarısını ortaya koymaktadır. Mezar taşı kitabesinden bir evin odasının yapımına, sikkenin islahından bir dostunun düğününe kadar birçok konuda düşürdüğü tarihler onun sosyal hayatla ne kadar ilgili olduğunu göstermektedir. Ayrıca “mirvaha/yelpaze”, “divit”, “at”, “duhan/tütün”, “kahve”, “han”, “çeşme” vs. için yazdığı kıt'alar da bu düşüncemizi destekler niteliktedir.

Şiirlerinde doğa ve insan sevgisi, sanat eserlerine karşı ince duygular, ılımlı tabiatı hissedilir derecededir. Kendisinden bir doğum olayına, bir mimarî yapıya, tarih düşürmesi talepleri; şiire adım atacak kişilerin kendisinden mahlas ricâ etmeleri; nazîre taleplerine cevaplar vermesi, çevresinde sevilen, sayılan ve şairliği kabul gören bir kişi olduğunun en önemli göstergelerindendir.

TYDK'de “Nakşî tarikatı şeyhlerinden, tabiatı oldukça kuvvetli bir şair olduğu” şeklindeki hükmün içerisinde geçmekle beraber kendisinin bir tekke şeyhi olduğuna dair bir bilgiye kaynaklarda rastlamadık. Divan incelendiğinde, şairin Nakşî tarikatına intisabında şüphe yoktur. Bununla birlikte Nâmî'nin tarikat şeyhliğine kadar yükselip yükselmediği konusunda divanlarında bir bilgi veya bu konuya ait bir işaret yoktur.

Bu rütbeyi tahsîl ide ümmîd odur kim

Nâmî gibi bir mürşide iden teba`iyyet (HH.G.14/5)

beytinde kendisini mürşit olarak vasıflandırması ise tekke şeyhi olması gerektiği anlamına gelmez.

İslam inancına göre şiir, Kur'an ve sünnetin önüne geçemez. İslamî birer kimliğe sahip olan divan şairleri de genel olarak bu konuya hassasiyet göstermişlerdir.

Her sözde var bir çâşnî Nâmî velî hîç bulmadum

Vahy-i İlâhîdür meger güft-i peyemberden elez (HM.G.69/5)

beytindeki ifadesinden de anlaşılacağı gibi Nâmî, şiirle ilgili benzetmelerinde

genellikle mutedil davranmış, çağdaşı Nef'î gibi aşırılığa kaçmamıştır.

Nâmî'nin dikkat çeken bir özelliği de onun ünlü Türk şairlerinden hiçbirisine nazire yazmamış olmasıdır. Hatta birinci derecede önemli şairlerimizin isimleri bile zikredilmez. İsimleri zikredilen şairlerden İsmetî Efendi, şiirinden dolayı değil; yaptırdığı ev için düşürülen tarih kıt'ası ve kazasker oluşu dolayısıyla geçer. Bir de Nâ'ilî, Feyzullah isimli bir oğlunun dünyaya gelişi dolayısıyla (HM.Tar.28) geçer ve yine Nâ'ilî gibi bir üstadın şairliğine değinilmez. Bu tarihin başlığında "bizüm Nâ'ilî" şeklinde samimî bir ifâde kullanılır. (HM.Kt.6) numaralı kıt'ada ise Borlu Nazmî'nin divanını okuduğunu ve beğendiğini ifade etmiştir. Bu durum belki de Nazmî'nin onun hemşehrisi ve dostu olması dolayısıyla. Aslında bu kıt'ayı yazmakla da kendini yüceltmıştır. Fars şairlerinden Sâib-i Tebrizî'ye olan iltifatı, onun Sebk-i Hindî üslûbunun en önemli temsilcilerinden olması dolayısıyla.

Klâsik edebiyatımızın şairleri her objektif varlığa edebî bir hassasiyetle yaklaştıkları gibi kendi şiirlerine, şiir olgusuna, hatta genel bir ifadeyle sanat ve edebiyata aynı dikkat nazarıyla bakmasını bilmişlerdir. Bu konudaki düşüncelerini doğrudan veya dolaylı olarak şiir diliyle ifade etmişlerdir.

Ahmet Nâmî de kendi şiiri konusundaki düşüncelerini, aşağıya matla beytini aldığımız "tab'um" redifli şiirinde ifade etmiştir. Bu, şairin şiir hakkındaki genel fikirlerini de yansıttığı için poetikası sayılabilecek tarzda yazılmış bir şiirdir.

Zerrede âfitâbdur tab`um

Katrede bahr-ı nâbdur tab`um (HM.K.9/1)

Divanda tevhit ve naatlardan sonra yer alan bu 43 beyitlik fahriye türündeki kasidede şair, görmüş olduğu bir rüyasına dayandırdığı işaretlerle şahsiyetini ve şairliğini ortaya koymaktadır.

Klâsik Türk edebiyatında birden fazla divan tertip eden şairler bulunmakla birlikte, Nâmî gibi muhteva bakımından farklı iki divan tertip eden başka bir şaire rastlanmamıştır. Nâmî, Mecazî güzellikleri ve aşkları dile getirdiği divana Hüsn-i Mecazî; gerçek yani tasavvufî aşkı ifade ettiği divana da Hüsn-i Hakikî adını vererek muhtevayı bu konuda belirleyici kılmıştır. Bu ayırım Klâsik Divan şiiri geleneği bakımından sun'î olmakla birlikte kendi içerisinde bir tutarlılık göstermektedir.

Ahmet Nâmî'nin şiirlerinde tabiat ve insan sevgisi, sanat eserlerine karşı ince duygular, ılımlı tabiatı hissedilir derecededir. Kendisinden bir doğum olayına, bir mimarî yapıya tarih düşürme talepleri; şiire adım atacak kişilerin kendisinden mahlas ricâ etmeleri; nazîre taleplerine cevaplar vermesi, çevresinde sevilen, sayılan ve şairliği kabul gören bir kişi olduğunun en önemli göstergelerindedir.

Kısacası, Ahmet Nâmî'nin sıradışı bir edebî kişiliğe sahip olduğu, divanlarının tertip tarzından şekil ve muhtevaya kadar mükemmeliyeti arayan ve oldukça kabiliyetli bir şair olduğu anlaşılmaktadır.

9. SONUÇ

Hazırlamış olduğumuz “Ahmet Námí Dívanı ve İncelemesi” adlı bu eserde XVII. yüzyıl Divan şairlerimizden Niğdeli Ahmet Námí ve divanları üzerinde çalışılmıştır.

XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasí, iktisadí ve sosyal açıdan başlayan çöküntüye rağmen sanatta ve edebiyattaki yükselişi bütün hızıyla devam etmiştir. Bu yüzyılda önceki yüzyıllara göre edebí eser sayısında önemli bir artış görülmektedir. Bu eserler tek tek ve daha sonra karşılaştırmalı bir şekilde incelenmek suretiyle XVII. yüzyıl edebiyatı hakkında verilecek olan hükümler daha sağlam bir zemine oturacaktır. Biz de bu tezimizle ileride yapılacak olan karşılaştırmalı divan incelemeleriyle ilgili çalışmalara faydalı olabilecek tarzda bir inceleme ve sağlam bir tenkitli metin ortaya koymaya çalıştık.

Klásik Türk edebiyatında birden fazla divan tertip eden şairler bulunmakla birlikte, Námí gibi muhteva bakımından farklı iki divan tertip eden başka bir şaire rastlanmamıştır. Námí, Mecazí güzellikleri ve aşkları dile getirdiği divana Hüs-n-i Mecazí; gerçek yani tasavvufî aşkı ifade ettiği divana da Hüs-n-i Hakikí adını vererek muhtevayı bu konuda belirleyici kılmıştır. Bu ayırım Klásik Divan şiiri geleneği bakımından sun'í olmakla birlikte kendi içerisinde bir tutarlılık göstermektedir.

Söz konusu Divanların incelenmesiyle aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

1. Hüs-n-i Mecazí adlı divanında Divan şairlerinin hemen hemen hepsinin kullandığı tasavvufî mecazlardan yararlanılmakla birlikte esas olarak dünya güzellikleri ve aşkları söz konusu edilmiştir. Hüs-n-i Hakikí'de ise tamamen İlahí aşk terennüm edilmiştir.

2. Hüs-n-i Mecazí'nin hacmi, Hüs-n-i Hakikí'ye göre üç kat fazla olmasına rağmen aláyık, çille, dest-bús, emmáre, evámir, ilm-i ledün, insán-ı kámil, keşf, makám, müríd, mürşid, riyázet, sahv, sálík, sırát, sülúk, şuhúd, taríkat, tevhíd, zikr gibi tasavvuf terim veya kavramlarından birçoğu Hüs-n-i Mecazí'de geçmemektedir. Buna karşılık zülf, ebrú, çeşm, leb, bülbül, gül, ruh (ruhsár), gamze, gísú gibi Divan şiirinin ortak mecazları olan kelimelerin şairin Hüs-n-i Mecazí adlı divanında büyük bir çoğunlukta olduğu görülmektedir. Hatta kákül, la'l, kaş, gabgab, tegafül gibi mecaz ifade eden kelime veya kavramlar Hüs-n-i Hakikí'de hiç geçmemektedir. Bu durum bir tesadüften ziyade şairin bilinçli bir seçimine işaret etmektedir.

3. Dil ve üslúp bahsinde de ifade edildiği gibi her iki divanın kelime dünyası ve üslubu belirgin derecede farklıdır. Öyle ki divanlar harmanlanmış olsa, şiirler yine de birbirinden ayrıştırılabilecektir.

4. Hüs-n-i Hakikí'deki şiirlerin tamamına yakını diní-tasavvufî bir zeminde olup bir kısmı ilahí tarzındadır. Hüs-n-i Mecazí'de de bu tarz şiirlere rastlanmakla birlikte bu durum Divan şiirinin genel karakteristiği içerisinde değerlendirilecek bir niteliktedir.

5. Hüs-n-i Hakikí'nin aksine Hüs-n-i Mecazí'de sosyal konular daha çok işlenmiştir. Hatta Hüs-n-i Mecazí'de sigara, kahve, yelpaze, bahçe, oda, kavuk gibi konularla ilgili kıt'alar ve gazeller yazılmıştır. Tarih kıt'alarının tamamı Hüs-n-i

Mecazî’de olup Hüsni Hakikî’de baştaki divanı tertip tarihinden başka bir tarih kıt’ası bulunmamaktadır.

6. Nazım şekilleri bakımından incelendiğinde en bariz farkın kasidede olduğunu görüyoruz. Hüsni Hakikî’de herhangi bir şahıs için yazılmış hiçbir kaside yoktur. Münacât, na’t, ka’be övgüsüne yazılmış kaside ve rüyada gerçekleşen seyr ü sülûkün anlatıldığı kasideler bulunmaktadır. Buna karşılık padişahlar, din ve devlet büyükleri veya başka şahıslar için yazılan kasidelerin tamamı ise Hüsni Mecazî’de bulunmaktadır.

7. Hüsni Mecazî’de yirmi farklı vezin kullanılmışken, Hüsni Hakikî’de on yedi farklı vezin kullanılmıştır. Vezinlerin nazım şekillerine göre dağılımları divanlar arasında uygunluk göstermektedir. Aruz kusurları bakımından da divanlar eşit derecededir.

9. Kafiye kusurlarında divanların hacimlerine oranla pek bir fark yoktur. Rediflerin çeşitliliği bakımından Hüsni Mecazî daha zengin görülmekle birlikte bu durum divanın hacminden kaynaklanmaktadır. “kıl”, “ol”, “imiş”, “imiş bildim”, “eyle” gibi telkin, temenni ve fark ediş bildiren redifler sadece Hüsni Hakikî’de kullanılmıştır.

10. Divanlarda dikkati çeken bir diğer özellik ise, hem Hüsni Mecazî’de hem de -hacmi dar olmasına rağmen- Hüsni Hakikî’de alfabenin her harfiyle gazel yazılmış olmasıdır. Divan şiiri geleneği içinde bu özelliğe sahip bir divan tertip eden şair, parmakla sayılabilecek kadar azdır. Bu da şairimizin Divanın tertibinden başlayarak nazım şekilleri, vezin ve redifle aradığı mükemmeliyetin bir halkasını oluşturmaktadır.

11. Edebî sanatlar bakımından Hüsni Mecazî’nin daha zengin olduğu görülmektedir. Bu da Hüsni Hakikî’de sanat kaygısının ikinci plâna atılmasından kaynaklanmaktadır. Benzetmelerde çeşitlilik bakımından Hüsni Mecazî daha zengin olmasına rağmen Hüsni Hakikî’de vahdet, bekâ, fenâ, adem, hikmet, sevda, hakikat gibi soyut kavramların somut nesnelere benzetildiği görülmektedir. Burada aslanan mana olduğundan maksadın anlaşılabilmesi için somutlaştırmalara gidilmiştir. Bu durum da Hüsni Hakikî’nin maksadına uygunluk göstermektedir. Hüsni Hakikî’de îhâm-ı tenasübe iki yerde rastlanmış, îhâm-ı tezdâ, rücû, tevriye sanatlarına hiç rastlanmazken, mübalağaya da çok az rastlanmıştır. Hüsni Mecazî’de iktibas sanatına hiçbir gazelde başvurulmamış olması, üslûp farkının ve maksadın bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanatlarda dikkati çeken bir durum da kinaye konusundadır. Hüsni Hakikî, tasavvufî ve tebliğci bir maksat taşıdığı için kinaye yoluna pek gidilmemiş, düşüncenin doğrudan ifade edilmesi yolu tercih edilmiştir.

Ahmet Nâmî’nin şiirlerinde tabiat ve insan sevgisi, sanat eserlerine karşı ince duygular, ılımlı tabiatı hissedilir derecededir. Kendisinden bir doğum olayına, bir mimarî yapıya tarih düşürme talepleri; şiire adım atacak kişilerin kendisinden mahlas ricâ etmeleri; nazîre taleplerine cevaplar vermesi, çevresinde sevilen, sayılan ve şairliği kabul gören bir kişi olduğunun en önemli göstergelerindedir.

Kısacası, Ahmet Námí'nin sıradışı bir edebî kişiliğe sahip olduğu, divanlarının tertip tarzından şekil ve muhtevaya kadar mükemmeliyeti arayan ve oldukça kabiliyetli bir şair olduğu anlaşılmaktadır.

10.KAYNAKÇA

- Ahmed Cevdet Paşa, **Belâgat-ı Osmâniye** (Tıpkı Basım), İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yay., 1987.
- Akün, Ömer Faruk, "Divan Edebiyatı", **TDVİA**, c.IX, İstanbul, TDV Yay., 1994, s.389-427.
- Alişir Nevâyî, **Mizânü'l-Evzân**, (Haz.: Kemal Eraslan), Ankara, TDK Yay., 1993.
- Aşık Çelebi, **Meşâ'irü's-Şu'arâ**, London, Neşr.: Meredith Owens, 1971.
- Ateş, Ahmet, "Metin Tenkidi Hakkında", **Türkiyat Mecmuası**, c.VII-VIII, İstanbul, 1942, s.253-267.
- Bilgegil, Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, İstanbul, Enderun Kitabevi Yay., 1989.
- Cebecioğlu, Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara, Rehber Yay., 1997.
- Çal, Halit, **Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Camiler ve Mescitler**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 2000.
- Çantay, Hasan Basri, **Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm**, İstanbul, Risale Yay., 1993.
- Çavuşoğlu, Mehmet, **Necâfî Bey Divanının Tahlili**, İstanbul, MEB Yay., 1971.
- Danişmend, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarih Kronolojisi**, c. III, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1961.
- Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi Yay., 1993.
- Doğan, Muhammet Nur, **Fuzulî'nin Poetikası**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2002.
- Es'ad Efendi, **Bağçe-i Safâ-endûz**, Süleymâniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, Yazma Bağışlar, 4040.
- İpekten, Haluk, **Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul, Dergâh Yay., 1994.
- İpekten, Halûk vd., **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1988.
- İsmail Belig, **Nuhbetü'l-Âsâr li-zeyli Zübdetü'l-eş'âr**, Haz.: Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Ankara, Gazi Üniversitesi Yay., 1985.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Katalogu**, c.II, İstanbul, 1959, s. 431-433.
- İz, Mahir, **Tasavvuf**, İstanbul, Kitabevi Yay., 1990.
- Kazıcı, Ziya, **İslam Tarihi**, c.XII, İstanbul, Kayıhan Yay., 2000.
- Keşfü'z-zünûn**, c.I-VI, Beyrut, 1996.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, 1970.
- Köksal, Asım, **Peygamberler Tarihi**, Cilt I-II, Ankara, TDV Yay., 1990.
- Köprülü, M. Fuat, **Edebiyat Araştırmaları I**, İstanbul, Ötüken Yay., 1989.
- Kurnaz, Cemal, **Hayalî Bey Divanının Tahlili**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1987.
- Levend, Agâh Sırrı, **Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi**, Ankara, TTK Yay., 1956.
- Levend, Agâh Sırrı, **Türk Edebiyatı Tarihi**, c.I, 3. baskı, Ankara, TTK Yay., 1988.
- Macit, Muhsin, **Divan Şiirinde Ahenk Unsurları**, Ankara, Akçağ Yay., 1996.
- Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî**, c.IV, İstanbul, Matbaa-i Âmire, t.y., s.540.
- Mustafa Mücîb, **Mücîb Tezkiresi**, İ.Ü. Kütüphanesi, T.Y., 3913.

- Mütercim Ásım, **Burhân-ı Kâti'**, (Hazırlayanlar: Mürsel Öztürk-Derya Örs), Ankara, TDK Yay., 2000.
- Onay, Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, (Haz.: Cemal Kurnaz), Ankara, TDV Yay., 1993.
- Pakalın, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, MEB Yay., 1993.
- Pala, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1995.
- Redhouse, Sir James W., **Turkish and English Lexicon**, İstanbul, Çağrı Yay., 1992.
- Rızâ, **Rızâ Tezkiresi**, İstanbul, 1316.
- Safayî, **Safâyî Tezkiresi**, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, 2549.
- Saraç, M. A. Yekta, **Klâsik-Edebiyat Bilgisi-Belâgat**, İstanbul, R Yay., 2000.
- Saraç, M. A. Yekta, **Muallim Naci-Edebiyat Terimleri**, İstanbul, Risale Yay., 1995.
- Saraç, M. A. Yekta, "Divan Tahlilleri Üzerine", **İlmî Araştırmalar**, İstanbul, 1999, Nr.:8, s.209-220.
- Steingass, F., **Persian-English Dictionary**, Beyrut, 1975.
- Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, Çağrı Yay., 1978.
- Şentürk, Ahmet Atillâ, "Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Adetler ve Günlük Hayattan Sahneler", **Türk Dili**, 495, Mart 1993, s.174-188.
- Şeyhî Mehmed Efendi, **Vakâyi'ü'l-Fudalâ**, c.I, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3312.
- Şükün, Ziya, **Farsça-Türkçe Lügât: Gencinei Güftar: Ferhengi Ziya**, c.I-III, İstanbul, MEB Yay., 1984.
- Tahirül-Mevlevî, **Edebiyat Lügâtî**, (Neşre Haz.: Kemal Edip Kürkçüoğlu), İstanbul, Enderun Kiabevi Yay., 1973.
- Tanyeri, Mehmet Ali, **Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler**, Ankara, Akçağ Yay., 1999.
- Tuman, Mehmet Nâil, **Tuhfe-i Nâilî**, Millî Kütüphane, Yz.B.611, c.II, s.1463-1464.
- Uludağ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Marifet Yay., 1991.
- Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi III. Cilt, 2. Kısım, XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar**, Ankara, TTK Yay., 1995.
- Yavuz, Kemal, "Türk Edebiyatı, Türk Tarihi ve Türk Dili Tarihine Paralel Olarak Yeniden Ele Alınmalıdır", **İlmî Araştırmalar**, S.10, İstanbul, 2000, s.177-188.
- Yeni Tarama Sözlüğü**, (Haz.: Cem Dilçin), Ankara, TDK Yay., 1983.
- Yılmaz, Mehmet, **Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler**, İstanbul, Enderun Kitabevi Yay., 1992.